

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 10 | pp. 9-19 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

O'ZBEKISTONDA INNOVATSION TURIZMNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Umirova Dilnoza Safarovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsent, PhD.

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda innovatsion turizmni rivojlantirish istiqbollari turistik hududlar hayot sikli va innovatsiyalar diffuziyasi nazariyalari asosida baholandi. Muallif 2012-2025-yillarda turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari sonining rasmiy qatoridan foydalanib, pandemiya davri uchun soxta o'zgaruvchili log-chiziqli trend modelini qurdi va 2026-2030-yillar uchun uch ssenariyli prognozni ishlab chiqqan. Trend modeli tashriflarning yillik o'rtacha 15,6 foizlik o'sishini ko'rsatdi. Maqsadga erishish uchun zarur yillik o'sish sur'ati 11,36 foizni tashkil etdi. Bazaviy ssenariyda xorijiy tashriflar soni 2030-yilda 20,6 mln nafarga yetishi va rasmiy maqsadli ko'rsatkich muddatidan oldin bajarilishi asoslandi. Pandemiya yo'qotishlarini to'liq hisobga olgan pessimistik ssenariyda ham 2030-yilgi maqsadning 92,2 foizi ta'minlanishi aniqlandi. Ziyorat, ekologik, tibbiy, ishbilarmonlik va gastronomik turizm yo'nalishlari SWOT mantiqida qiyosiy baholandi. Natijalar asosida innovatsion turistik mahsulotlarni bosqichma-bosqich joriy etishning yo'l xaritasi va amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: innovatsion turizm, turistik hudud hayot sikli, innovatsiyalar diffuziyasi, prognoz, ssenariy, ziyorat turizmi, tibbiy turizm, SWOT tahlil

Аннотация. В статье оценены перспективы развития инновационного туризма в Узбекистане на основе теорий жизненного цикла туристской территории и диффузии инноваций. Автором по официальному ряду численности иностранных граждан, прибывших с туристическими целями в 2012-2025 годах, построена лог-линейная трендовая модель с фиктивной переменной пандемического периода и разработан трехсценарный прогноз на 2026-2030 годы. Трендовая модель показала среднегодовой прирост прибытий на уровне 15,6 процента. Необходимый для достижения цели среднегодовой темп роста составил 11,36 процента. Обосновано, что в базовом сценарии число иностранных посетителей в 2030 году достигнет 20,6 млн человек, а официальный целевой показатель будет выполнен досрочно. Даже в пессимистическом сценарии обеспечивается 92,2 процента целевого уровня 2030 года. Паломнический, экологический, медицинский, деловой и гастрономический туризм сравнительно оценены в логике SWOT. На этой основе разработаны дорожная карта поэтапного внедрения инновационных туристских продуктов и практические предложения.

Ключевые слова: инновационный туризм, жизненный цикл туристской территории, диффузия инноваций, прогноз, сценарий, паломнический туризм, медицинский туризм, SWOT-анализ

Abstract. The article assessed the prospects for the development of innovative tourism in Uzbekistan on the basis of the tourism area life cycle and diffusion of innovations theories. Using

the official series of foreign citizens arriving for tourism purposes in 2012-2025, the author estimated a log-linear trend model with a pandemic dummy variable and developed a three-scenario forecast for 2026-2030. The trend model showed an average annual growth of arrivals of 15.6 percent. The annual growth rate required to reach the target was 11.36 percent. It was substantiated that under the base scenario foreign arrivals would reach 20.6 million in 2030 and the official target would be met ahead of schedule. Pilgrimage, ecological, medical, business and gastronomic tourism were comparatively evaluated within SWOT logic. On this basis, a roadmap for the staged introduction of innovative tourism products and practical proposals were developed.

Keywords: *innovative tourism, tourism area life cycle, diffusion of innovations, forecast, scenario, pilgrimage tourism, medical tourism, SWOT analysis.*

KIRISH

Turizm iqtisodiyotida istiqbolni baholash masalasi turistik hududning vaqt davomida qanday o'zgarishini tushuntiruvchi nazariy modellarga tayanadi. R. Batler tomonidan taklif etilgan turistik hudud hayot sikli konsepsiyasiga ko'ra, har bir manzil kashf etish, jalb qilish, rivojlanish, mustahkamlanish va turg'unlik bosqichlarini bosib o'tadi, turg'unlikdan keyin esa hudud yo yangilanadi, yo tanazzulga yuz tutadi [2]. Modelning boshqaruv uchun ahamiyati shundaki, tashriflar sonining S shaklidagi egri chizig'i hudud sig'imiga yaqinlashgan sari o'sish sur'atlari sekinlashadi, yangilanish esa faqat yangi turistik mahsulotlar va bozorlar hisobiga ro'y beradi. Demak, turizm istiqbolini prognozlash miqdoriy ekstrapolyatsiya bilan cheklanib qolmasdan, manzil hayot siklining qaysi nuqtasida turganini va yangilanish manbalari qayerda ekanini aniqlashni talab etadi.

Yangilanish manbalarini tushuntirishda E. Rodjersning innovatsiyalar diffuziyasi nazariyasi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Unga ko'ra, yangi g'oya yoki mahsulot ijtimoiy tizimda innovatorlar, erta qabul qiluvchilar, erta ko'pchilik, kech ko'pchilik va orqada qoluvchilar guruhlari orqali ketma-ket tarqaladi, tarqalish tezligi esa innovatsiyaning nisbiy ustunligi, mavjud qadriyatlariga mosligi, murakkablik darajasi, sinab ko'rish imkoniyati va natijalarning ko'zga ko'rinishiga bog'liq bo'ladi [10]. Turizmga tatbiq etilganda bu nazariya yangi turistik yo'nalishlarning bozorda kumulyativ S shaklida qabul qilinishini va har bir yo'nalishning o'z diffuziya bosqichiga ega bo'lishini ko'rsatadi. Batler va Rodjers modellarining tutashuvi shundan iboratki, manzilning umumiy hayot sikli uni tashkil etuvchi mahsulot yo'nalishlarining diffuziya egri chiziqlari yig'indisi sifatida shakllanadi.

A.-M. Hyalager turizmdagi innovatsiyalarni mahsulot, jarayon, boshqaruv, marketing va institutsional innovatsiyalarga ajratib, ularning har biri manzil raqobatbardoshligiga turlicha ta'sir ko'rsatishini asoslagan [8]. Ushbu tasnifga ko'ra, innovatsion turizm deganda yangi turistik mahsulot yo'nalishlarini, ularni tashkil etishning yangi shakllarini va ularni bozorga olib chiqishning yangi institutsional mexanizmlarini birlashtirgan rivojlanish modeli tushuniladi. O'zbekistonda turizm 2018-yildan boshlab vizaviy tartibning soddalashtirilishi va sohani jadal rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. Maqolaning maqsadi O'zbekistonda innovatsion turizmni rivojlantirish istiqbollari xoriijiy tashriflar dinamikasini prognozlash va istiqbolli turistik yo'nalishlarni qiyosiy baholash asosida ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Maqsadga erishish uchun hayot sikli va diffuziya

nazariyalarini umumlashtirish, tashriflar qatorining trend modelini qurish, 2026-2030-yillar uchun ssenariyli prognoz ishlab chiqish, istiqbolli yo'nalishlarni SWOT mantiqida baholash va bosqichma-bosqich yo'l xaritasini taklif etish vazifalari qo'yildi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turistik talabni prognozlash bo'yicha ilmiy adabiyotlar uslubiy jihatdan yetarlicha boy. S. Vitt va K. Vitt empirik tadqiqotlarni umumlashtirib, ekonometrik modellar nazariy jihatdan asoslangan bo'lsa-da, prognoz aniqligi bo'yicha oddiy vaqt qatori usullaridan har doim ham ustun kelmasligini ko'rsatganlar [13]. H. Song va G. Li so'nggi tadqiqotlar sharhida talabni modellashtirishda vaqt qatori modellari, ekonometrik yondashuvlar va sun'iy intellekt usullari parallel rivojlanayotganini, tarkibiy siljishlar va favqulodda hodisalarni modelga kiritish prognoz sifatini belgilovchi omil ekanini qayd etganlar [11]. J. Atanasopulos va hammualliflari o'tkazgan xalqaro prognozlash musobaqasi natijalari yillik ma'lumotlar uchun sodda trend va eksponensial modellar murakkab tuzilmalar bilan raqobatlasha olishini isbotlagan [1]. Ushbu xulosalar qisqa yillik qatorga ega rivojlanayotgan manzillar uchun tushunarli trend modeli va ssenariy yondashuvining birgalikdagi qo'llanilishini uslubiy jihatdan oqlaydi.

Favqulodda tashqi zarbalarning turistik oqimlarga ta'siri 2020-yildan keyin alohida tadqiqot yo'nalishiga aylandi. S. Gyossling, D. Skott va M. Xoll pandemiya xalqaro turizmni misli ko'rilmagan darajada qisqartirganini, biroq tiklanish jarayoni manzillarga o'z mahsulot tuzilmasini qayta ko'rib chiqish va barqaror rivojlanish modeliga o'tish imkonini berganini ko'rsatganlar [6]. Prognozlash nuqtai nazaridan bunday zarbalar tarkibiy uzilish sifatida baholanadi va ular hisobga olinmasa, trend qiyaligi sun'iy ravishda pasayadi. Shuning uchun pandemiya yillari uchun soxta o'zgaruvchi kiritish uzoq muddatli o'sish tendensiyasini zarbaning vaqtinchalik ta'siridan ajratishning amaliy yo'li bo'lib xizmat qiladi.

Istiqbolli turistik yo'nalishlar bo'yicha ilmiy adabiyot har bir segmentning o'ziga xos rivojlanish mantiqini ochib beradi. N. Kollinz-Kreyner ziyorat turizmining an'anaviy diniy safardan madaniy, ma'rifiy va tajribaviy sayohatga aylanib borayotganini, ziyoratchilar va dunyoviy sayyohlar o'rtasidagi chegara xiralashganini ta'kidlagan [3]. J. Konnell tibbiy turizmni sog'liqni saqlash xizmatlari, turizm va davolanishdan keyingi tiklanish xizmatlarini birlashtiruvchi transmilliy bozor sifatida konseptuallashtirgan [4]. D. Uiver va L. Louton ekoturizm tadqiqotlarining yigirma yillik tajribasini tahlil qilib, tabiatga asoslangan tajriba, ekologik ta'lim va barqarorlik tamoyillarini ekoturizmning asosiy mezonlari sifatida belgilaganlar [12]. D. Gets tadbirlar turizmini, jumladan, kongress, ko'rgazma va ishbilarmonlik uchrashuvlarini manzil imijini shakllantiruvchi va mavsumiylikni yumshatuvchi vosita sifatida asoslagan [5]. B. Okumush va hammualliflari milliy oshxonani manzil marketingining mustaqil resursi sifatida o'rganib, gastronomik merosning raqobat ustunligiga aylanishi mumkinligini Gonkong va Turkiya misolida ko'rsatganlar [9].

Strategik baholash vositalari orasida SWOT tahlili turizmni rejalashtirishda eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biri bo'lib qolmoqda. M. Xelms va J. Nikson SWOT adabiyotini umumlashtirib, usulning kuchli tomoni uning soddaligi va moslashuvchanligida, cheklovi esa miqdoriy asoslanmaganligida ekanini qayd etib, uni boshqa analitik vositalar bilan birga qo'llashni tavsiya etganlar [7]. Ko'rib chiqilgan ishlar asosan rivojlangan manzillar

materialida bajarilgan, prognoz va segment tahlili esa ko‘p hollarda alohida olib borilgan. Maqolaning ilmiy yangiligi tashriflarning trend prognozini hayot sikli va diffuziya nazariyalari bilan bog‘lab, prognoz natijalarini istiqbolli yo‘nalishlarning SWOT bahosi va bosqichli yo‘l xaritasiga aylantirishda namoyon bo‘ladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari soni bo‘yicha 2012-2025-yillarni qamrab olgan rasmiy yillik qatori tashkil etdi [16]. Mazkur ko‘rsatkich Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo‘shinlari va Personallashtirish agentligining ma‘muriy ma‘lumotlari asosida shakllantiriladi va safar maqsadlari, mamlakatlar, jins hamda yosh guruhlari bo‘yicha yuritiladi. 2025-yilgi mamlakatlar bo‘yicha tarkib Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy axborotidan olindi [17]. Prognozlarni rasmiy maqsadli ko‘rsatkichlar bilan solishtirish uchun 2019-2025-yillarga mo‘ljallangan turizmni rivojlantirish konsepsiyasining maqsadli ko‘rsatkichlari [14] hamda Turizm qo‘mitasi faoliyatini tashkil etishga oid 2025-yildagi qarorda belgilangan 2030-yilgacha bo‘lgan maqsadlar [15] qo‘llanildi. Hisob-kitoblar Python muhitida bajarildi.

Tashriflarning uzoq muddatli tendensiyasini baholash uchun log-chiziqli trend modeli tanlandi. Mazkur model doimiy nisbiy o‘shish sur‘atini nazarda tutadi va Batler egri chizig‘ining rivojlanish bosqichini yetarlicha aniq tavsiflaydi. Tahlil davri 2016-2025-yillar bilan belgilandi, chunki 2012-2016-yillarda tashriflar soni 1,9-2,0 mln nafar atrofida barqaror bo‘lib, keyingi davrdagi tarkibiy o‘zgarishlardan oldingi holatni aks ettiradi. Pandemiya ta‘sirini ajratish uchun 2020 va 2021-yillar uchun soxta o‘zgaruvchi kiritildi:

$$\ln Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 D_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu yerda Y_t - t -yilda turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari soni, ming nafar; t - vaqt o‘zgaruvchisi (2016-yil uchun $t = 0$); D_t - 2020 va 2021-yillarda 1 ga, boshqa yillarda 0 ga teng pandemiya soxta o‘zgaruvchisi; β_0 - boshlang‘ich daraja parametri; β_1 - trend qiyaligi; β_2 - pandemiya davrining tashriflar darajasiga ta‘siri; ε_t - tasodifiy chetlanish. Parametrlar eng kichik kvadratlar usulida baholandi. β_1 koeffitsiyenti yillik o‘rtacha uzluksiz o‘shish sur‘atini, $e^{\beta_1} - 1$ ifoda esa diskret yillik o‘shish sur‘atini beradi. Soxta o‘zgaruvchining kiritilishi trend qiyaligini pandemiya zarbasining vaqtinchalik ta‘siridan tozalash imkonini beradi va uzoq muddatli tendensiyani to‘g‘ri baholashni ta‘minlaydi.

Model natijalarining barqarorligi tanlanma davrini o‘zgartirish orqali tekshirildi. Qator 2012-2025-yillar bo‘yicha to‘liq olinganda trend qiyaligi 0,1422 ni, yillik o‘shish sur‘ati esa 15,3 foizni tashkil etdi, 2017-2025-yillar bo‘yicha qisqartirilgan tanlanmada esa qiyalik 0,1177 ga, o‘shish sur‘ati 12,5 foizga teng bo‘ldi. Uchala tanlanmada ham trend koeffitsiyenti va pandemiya soxta o‘zgaruvchisi 5 foizlik darajada statistik ahamiyatli bo‘ldi, determinatsiya koeffitsiyenti esa 0,87-0,89 oralig‘ida saqlandi. Tanlanmalar bo‘yicha o‘shish sur‘atlarining 12,5-15,6 foiz oralig‘ida joylashgani trend bahosining tanlangan davrga kuchli bog‘liq emasligini ko‘rsatdi. Asosiy model sifatida 2016-2025-yillar tanlanmasi qabul qilindi, chunki u islohotlardan oldingi bir yilni bazaviy nuqta sifatida o‘z ichiga oladi va rivojlanish bosqichining to‘liq trayektoriyasini qamraydi.

Prognoz noaniqligini hisobga olish uchun nuqtali ekstrapolyatsiya o‘rniga uch ssenariyli yondashuv qo‘llanildi. Har bir ssenariy 2025-yildagi haqiqiy darajadan boshlanib, o‘zgaras yillik o‘shish sur‘ati bilan hisoblandi:

$$Y_{2025+h}^s = Y_{2025} \cdot (1 + g_s)^h, \quad g_{pes} = \left(\frac{Y_{2025}}{Y_{2019}}\right)^{1/6} - 1, \quad g_{baz} = e^{\beta_1 - \sigma_\beta} - 1, \quad g_{opt} = e^{\beta_1} - 1 \quad (2)$$

Bu yerda Y_{2025+h}^s - s -ssenariy bo‘yicha prognoz yilidagi tashriflar soni; h - prognoz gorizonti, $h = 1, \dots, 5$; g_s - ssenariyning yillik o‘shish sur‘ati; σ_β - β_1 koeffitsiyentining standart xatosi. Pessimistik ssenariy pandemiyadan oldingi eng yuqori nuqta bo‘lgan 2019-yildan 2025-yilgacha bo‘lgan o‘rtacha yillik o‘shishni saqlab qolishni nazarda tutadi va pandemiya yo‘qotishlarini to‘liq o‘z ichiga oladi. Bazaviy ssenariy trend qiyaligini bir standart xatoga pasaytiradi. Bunday tanlov hayot sikli nazariyasiga mos keladi, chunki manzil yetukligi ortgan sari o‘shish sur‘ati tabiiy ravishda sekinlashadi. Optimistik ssenariy trend modelidagi o‘shish sur‘atining saqlanishini ifodalaydi va yangi mahsulot yo‘nalishlari diffuziyasi tezlashgan holatga mos keladi. Barcha ssenariylar muallifning shartli hisob-kitoblari bo‘lib, rasmiy prognoz hisoblanmaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlilning birinchi bosqichida xorijiy tashriflarning tarixiy dinamikasi zanjirli o‘shish sur‘atlari va pandemiyadan oldingi eng yuqori daraja bo‘lgan 2019-yilga nisbatan indekslar bilan birga o‘rganildi. Natijalar quyida keltirildi (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekistonga turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari soni, 2012-2025-yillar¹

Yil	Kelgan chet el fuqarolari, ming nafar	Oldingi yilga nisbatan o‘shish, foizda	2019-yilga nisbatan indeks, foizda
2012	1 895,0	-	28,1
2013	1 968,6	3,9	29,2
2014	1 862,0	-5,4	27,6
2015	1 917,7	3,0	28,4
2016	2 027,0	5,7	30,0
2017	2 690,0	32,7	39,9
2018	5 346,3	98,7	79,2
2019	6 748,5	26,2	100,0
2020	1 504,1	-77,7	22,3
2021	1 881,3	25,1	27,9
2022	5 232,8	178,1	77,5
2023	6 626,3	26,6	98,2
2024	7 957,2	20,1	117,9
2025	11 679,6	46,8	173,1

¹Milliy statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari [16] asosida; o‘shish sur‘atlari va indekslar muallif tomonidan hisoblangan.

1-jadval ma'lumotlari O'zbekiston turizmi Batler modelidagi jalb qilish bosqichidan rivojlanish bosqichiga o'tganini aniq ko'rsatdi. 2012-2016-yillarda tashriflar soni 1,86-2,03 mln nafar oralig'ida barqaror saqlangan bo'lsa, 2017-2019-yillarda u 3,3 barobar ortib, 6 748,5 ming nafarga yetdi. Mazkur sakrash vizaviy tartibni soddalashtirish va turizmni jadal rivojlantirish bo'yicha islohotlar boshlangan davrga to'g'ri keldi. 2019-yildagi natija konsepsiyada shu yil uchun belgilangan 6 041 ming nafarlik maqsadli ko'rsatkichdan 11,7 foizga yuqori bo'ldi [14]. 2020-yildagi keskin pasayish butun dunyo turizmiga xos tashqi zarba bo'lib, oqimlar 2023-yilda pandemiyadan oldingi darajaning 98,2 foiziga qadar tiklandi. 2025-yilda tashriflar 11 679,6 ming nafarni tashkil etib, 2019-yil darajasidan 73,1 foizga oshdi va konsepsiyada 2025-yil uchun belgilangan 11 810 ming nafarlik maqsadning 98,9 foizini ta'minladi. Tiklanish davridan keyin o'sish sur'atining yana tezlashgani manzilning yangilanish salohiyati yuqoriligini tasdiqladi.

Tashriflar tarkibi istiqbol uchun muhim xulosalar beradi. 2025-yilda Qirg'iziston Respublikasidan 3,3 mln, Tojikiston va Qozog'istondan 2,7 mln nafardan, Rossiyadan 984,4 ming, Xitoydan 278,9 ming, Turkiyadan 174,9 ming, Hindistondan 80,8 ming va Koreya Respublikasidan 46,3 ming nafar fuqaro kelgan [17]. Qo'shni mamlakatlarning yuqori ulushi barqaror va mavsumiylikka kam bog'liq bazaviy oqimni ta'minlaydi, uzoq xorij bozorlaridagi o'sish esa yuqori qo'shilgan qiymatli innovatsion mahsulotlar uchun keng imkoniyat ochadi. Diffuziya nazariyasi nuqtai nazaridan Xitoy, Hindiston va Koreya bozorlari erta qabul qiluvchilar bosqichida turibdi va ularning kengayishi prognoz davrida o'sishning qo'shimcha manbasiga aylanishi mumkin.

Tahlilning ikkinchi bosqichida (1) formula bo'yicha trend modeli baholandi. 2016-2025-yillar qatori asosida trend qiyaligi $\beta_1 = 0,1448$ ni, uning standart xatosi 0,0316 ni, t-statistikasi 4,58 ni tashkil etdi. Pandemiya soxta o'zgaruvchisining koeffitsiyenti -1,150 ga teng bo'lib, 2020-2021-yillarda tashriflar trend darajasidan o'rtacha 68,3 foiz past bo'lganini ko'rsatdi. Modelning determinatsiya koeffitsiyenti 0,869 ni tashkil etdi. Trend qiyaligi yillik o'rtacha 15,6 foizlik o'sishga mos keladi. 2025-yildagi haqiqiy qiymat trend chizig'idan 14,6 foizga yuqori bo'lgani manzil o'sishning tezlashgan fazasida turganini ko'rsatdi. Ushbu parametrlar va (2) formula asosida 2026-2030-yillar uchun ssenariy prognozlari hisoblandi (2-jadval).

2-jadval natijalari barcha ssenariylarda xorijiy tashriflarning prognoz davrida barqaror o'sishini ko'rsatdi. 2025-yil 19-noyabrda qarorda 2030-yilgacha chet ellik turistlarning yillik sonini 20 mln nafargacha yetkazish maqsadi belgilangan [15]. Bazaviy ssenariyda tashriflar 2030-yilda 20 564,6 ming nafarga yetib, ushbu maqsadni 2,8 foizga oshirib bajaradi, maqsadga erishish esa 2029-2030-yillar oralig'ida ro'y beradi. Optimistik ssenariyda 20 mln nafarlik chegara 2029-yildayoq bosib o'tiladi va 2030-yilda tashriflar 24,1 mln nafarga yaqinlashadi. Hatto pandemiya yo'qotishlarini to'liq o'z ichiga olgan pessimistik ssenariy ham 2030-yilda maqsadning 92,2 foizini ta'minlaydi. Maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan yillik o'sish sur'ati 11,36 foizni tashkil etadi va u bazaviy hamda optimistik ssenariylar sur'atidan past. Trend chizig'i bo'yicha qiymatlar dastlabki yillarda ssenariylardan pastroq bo'lsa-da, 2030-yilga kelib bazaviy ssenariyga yaqinlashadi. Natijalar maqsadli ko'rsatkich ichki o'sish tendensiyasi bilan mos kelishini va uni amalga oshirish uchun mustahkam asos mavjudligini tasdiqladi.

2-jadval

Xorijiy tashriflar sonining ssenariy prognozi, 2026-2030-yillar, ming nafar²

Ko'rsatkich	Pessimistik ssenariy	Bazaviy ssenariy	Optimistik ssenariy	Trend chizig'i, (1) model
Yillik o'sish sur'ati, %	9,57	11,98	15,58	15,58
2026	12 797,7	13 078,8	13 499,0	11 777,7
2027	14 022,8	14 645,5	15 601,8	13 612,4
2028	15 365,2	16 400,0	18 032,1	15 732,8
2029	16 836,1	18 364,6	20 841,1	18 183,6
2030	18 447,8	20 564,6	24 087,6	21 016,1
2030-yilda 2025-yilga nisbatan, marta	1,58	1,76	2,06	-
2030-yilgi maqsadga nisbatan, %	92,2	102,8	120,4	105,1

Prognozning maqsadli ko'rsatkichga nisbatan sezgirligi 20 mln nafarlik chegaraga erishish muddatini hisoblash orqali qo'shimcha baholandi. 2025-yildagi daraja va ssenariy sur'atlari asosida chegaraga optimistik ssenariyda 3,7 yilda, bazaviy ssenariyda 4,8 yilda, pessimistik ssenariyda esa 5,9 yilda erishiladi. Boshqacha aytganda, optimistik ssenariyda maqsad 2029-yilda, bazaviy ssenariyda 2030-yilda, pessimistik ssenariyda esa 2031-yilda bajariladi. Ssenariylar o'rtasidagi farqning bir-ikki yildan oshmasligi maqsadli ko'rsatkichning prognoz noaniqligiga nisbatan barqarorligini ko'rsatdi. Hayot sikli nazariyasi nuqtai nazaridan o'sish sur'atining pessimistik darajaga pasayishi manzilning mustahkamlanish bosqichiga erta o'tishini anglatadi, optimistik sur'atning saqlanishi esa yangi mahsulot yo'nalishlari diffuziyasining jadallashuviga bog'liq. Demak, maqsadli ko'rsatkichga barqaror erishishning hal qiluvchi omili mavjud oqimlarni ko'paytirish emas, balki innovatsion turistik mahsulotlar portfelini o'z vaqtida kengaytirishdir.

Hayot sikli nazariyasiga ko'ra, tashriflar sonining ikki baravarga yaqin oshishi manzilni rivojlanish bosqichidan mustahkamlanish bosqichiga yaqinlashtiradi. Bu bosqichda o'sish sifati mavjud mahsulotlarni ko'paytirishdan ko'ra yangi yo'nalishlarni bozorga olib chiqish qobiliyati bilan belgilanadi. Qarorga ilova qilingan ro'yxatda ziyorat, ekologik, etnografik, sport, gastronomik, tibbiy, ta'lim va ilmiy turizm kabi yo'nalishlar ustuvor turistik mahsulotlar sifatida belgilangan [15]. Ulardan beshtasi uchun SWOT mantiqidagi qiyosiy baho quyida umumlashtirildi (3-jadval).

²1-jadval ma'lumotlari [16] asosida muallif tomonidan hisoblangan; maqsadli ko'rsatkich 2025-yil 19-noyabrda PQ-348-son qarorga [15] muvofiq olingan.

3-jadval

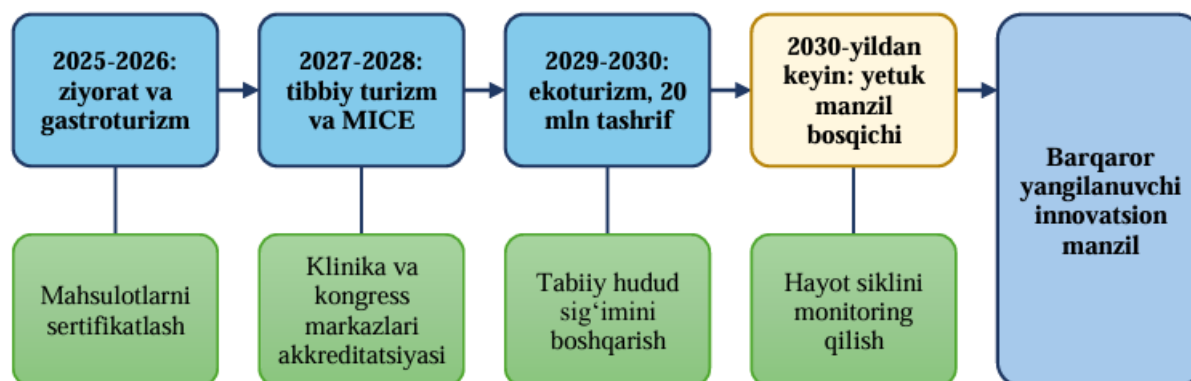
Istiqbolli innovatsion turizm yo'nalishlarining SWOT matritsasi³

Yo'nalish	Kuchli tomonlar va ichki salohiyat	Imkoniyatlar	Tashqi xatarlar va ularni yumshatish
Ziyorat turizmi	Buxoro, Samarqand, Termiz va Farg'ona vodiysidagi muqaddas qadamjolar, ilmiy-ma'rifiy meros	Musulmon mamlakatlari, Janubi-Sharqiy Osiyo va Turkiya bozorlari, ma'rifiy ziyorat dasturlari	Mavsumiy cho'qqilar; qadamjolar sig'imini boshqarish va yil bo'yi marshrutlar
Ekologik turizm	Tog', cho'l va Orol bo'yi landshaftlari, qo'riqxonalar, qishloq mehmon uylari	Tabiatga asoslangan tajribaga talab, yashil sertifikatlash	Ekotizimlarga yuklama; tashrif sig'imini belgilash va ekologik ta'lim
Tibbiy turizm	Klinikalar tarmog'ining kengayishi, xizmatlarning qulay narxi, shifobaxsh manbalar	Qo'shni mamlakatlardan davolanish va tiklanish safarlari	Xalqaro sifat talablari; klinikalarni akkreditatsiyadan o'tkazish
Ishbilarmonlik turizmi (MICE)	Toshkent va Samarqandda xalqaro anjumanlar o'tkazish tajribasi	Mintaqaviy kongress va ko'rgazma markazi maqomi	Mintaqaviy raqobat; xalqaro tadbirlar kalendarini shakllantirish
Gastronomik turizm	Milliy oshxona merosi, mahalliy mahsulotlar, oilaviy retseptlar	Gastrofestivallar, oshpazlik mahorat darslari, gastromarshrutlar	Sifat bir xilligi; mahalliy taomlarni standartlashtirish va brendlash

3-jadval natijalari tanlangan beshta yo'nalishning har biri mustaqil raqobat ustunligiga ega ekanini, biroq ular diffuziya egri chizig'ining turli nuqtalarida turganini ko'rsatdi. Ziyorat va gastronomik turizm mavjud tarixiy-madaniy merosga tayanadi, katta investitsiyalarni talab qilmaydi va qo'shni hamda musulmon mamlakatlari bozorlarida yuqori moslik darajasiga ega. Rodjers mezonlari bo'yicha ular nisbiy ustunligi yuqori va murakkabligi past innovatsiyalar sifatida eng tez tarqalishi kutiladi. Tibbiy va ishbilarmonlik turizmi sifat sertifikatlari, malakali kadrlar va xalqaro hamkorlikni talab qiladi, shuning uchun ularning diffuziyasi o'rta muddatli istiqbolda jadallashadi. Ekoturizm tabiiy hududlar sig'imini ilmiy boshqarishni talab etgani uchun uzoq muddatli va eng barqaror yo'nalish sifatida baholandi. Barcha yo'nalishlarda tashqi xatarlar boshqaruv choralari bilan yumshatiladigan xususiyatga ega ekani istiqbol bahosining ijobiyligini tasdiqladi.

³ Manba: N. Kollinz-Kreyner [3], J. Konnell [4], D. Uiver va L. Louton [12], D. Gets [5], B. Okumush va hammualliflari [9] yondashuvlari hamda M. Xelms va J. Nikson [7] metodikasi asosida muallif ishlanmasi.

Proqnoz natijalari va yo'nalishlarning diffuziya bosqichlari asosida innovatsion turistik mahsulotlarni bosqichma-bosqich joriy etishning yo'l xaritasi ishlab chiqildi. Yo'l xaritasining tuzilmasi quyida ifodalandi (1-rasm).

1-rasm. Innovatsion turizmni rivojlantirish yo'l xaritasi⁴

Izoh: Yuqori qatorda innovatsion turistik yo'nalishlarni joriy etish bosqichlari, quyi qatorda har bir bosqichni ta'minlovchi qo'llab-quvvatlash choralari aks ettirilgan; 2029-2030-yillardagi 20 mln nafarlik ko'rsatkich bazaviy ssenariy va rasmiy maqsadga asoslangan.

1-rasmda ifodalangan yo'l xaritasi innovatsion turizmni rivojlantirishni to'rt bosqichli ketma-ket jarayon sifatida tavsiflaydi. Birinchi bosqichda murakkabligi past va bozor bilan mosligi yuqori bo'lgan ziyorat va gastronomik turizm mahsulotlari sertifikatlanadi va mavjud oqimlar doirasida keng tarqatiladi. Ikkinchi bosqichda sifat talablari yuqori bo'lgan tibbiy va ishbilarmonlik turizmi klinikalar va kongress markazlarining akkreditatsiyasi asosida rivojlantiriladi. Uchinchi bosqichda ekoturizm tabiiy hududlar sig'imini boshqarish tizimi bilan birga kengaytiriladi va tashriflar bazaviy ssenariydagi 20 mln nafarlik darajaga yetadi. To'rtinchi bosqich manzilning mustahkamlanish fazasiga mos bo'lib, unda hayot siklini muntazam monitoring qilish yangilanish ehtiyojini o'z vaqtida aniqlashga xizmat qiladi. Yo'l xaritasining yakuniy natijasi manzilning turg'unlik bosqichiga o'tmasdan, yangi mahsulotlar hisobiga barqaror yangilanib boruvchi innovatsion rivojlanish trayektoriyasiga chiqishidan iborat. Bosqichlarning izchilligi diffuziya nazariyasidagi qabul qiluvchilar guruhlar ketma-ketligiga mos keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot O'zbekiston turizmi 2017-yildan keyin hayot siklining rivojlanish bosqichiga o'tganini va pandemiya zarbasidan so'ng yuqori yangilanish salohiyatini namoyon etganini ko'rsatdi. 2025-yilda xorijiy tashriflar 11 679,6 ming nafarga yetib, 2019-yil darajasidan 73,1 foizga oshdi. Pandemiya soxta o'zgaruvchili log-chiziqli trend modeli yillik o'rtacha 15,6 foizlik o'sish tendensiyasini aniqladi. Muallif ssenariylariga ko'ra, 2030-yilda tashriflar soni 18,4 mln dan 24,1 mln nafargacha oraliqda bo'lishi, bazaviy ssenariyda esa 20,6 mln nafarni tashkil etib, rasmiy maqsadli ko'rsatkich muddatidan oldin bajarilishi kutiladi. Ziyorat, ekologik, tibbiy, ishbilarmonlik va

⁴ Manba: R. Batler [2] va E. Rodjers [10] nazariyalari hamda 2-3-jadvallar natijalari asosida muallif ishlarnasi.

gastronomik turizm yo'nalishlari diffuziya egri chizig'ining turli nuqtalarida turgani ularni bosqichma-bosqich joriy etish zarurligini asosladi.

Natijalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi.

1. Ziyorat va gastronomik turizm mahsulotlarini birinchi navbatda rivojlantirish, ularni yil bo'yi faoliyat yurituvchi marshrutlar va milliy oshxona festivallari bilan birlashtirish tavsiya etiladi.

2. Tibbiy turizmni rivojlantirish uchun klinikalarni xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazish va davolanishni tiklanish dasturlari bilan uyg'unlashtirgan kompleks mahsulotlarni shakllantirish maqsadga muvofiq.

3. Ishbilarmonlik turizmi bo'yicha xalqaro anjumanlar va ko'rgazmalarning ko'p yillik kalendarini tuzish manzil imijini mustahkamlab, mavsumiylikni yumshatadi.

4. Ekoturizm uchun muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning ilmiy asoslangan tashrif sig'imini belgilash va ekologik ta'lim dasturlarini joriy etish taklif etiladi.

5. Turizm hayot siklini monitoring qilish maqsadida tashriflar qatori, mahsulot yo'nalishlari bo'yicha oqimlar va ssenariy prognozlarini har yili yangilab boruvchi tahliliy tizimni yo'lga qo'yish istiqbolli yo'nalishlarni o'z vaqtida qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Athanasopoulos, G., Hyndman, R. J., Song, H., & Wu, D. C. (2011). The tourism forecasting competition. *International Journal of Forecasting*, 27(3), 822-844. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2010.04.009>

2. Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *The Canadian Geographer / Le Géographe canadien*, 24(1), 5-12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>

3. Collins-Kreiner, N. (2010). Researching pilgrimage: Continuity and transformations. *Annals of Tourism Research*, 37(2), 440-456. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.10.016>

4. Connell, J. (2013). Contemporary medical tourism: Conceptualisation, culture and commodification. *Tourism Management*, 34, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.05.009>

5. Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 29(3), 403-428. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.07.017>

6. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>

7. Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis - where are we now? A review of academic research from the last decade. *Journal of Strategy and Management*, 33(3), 215-251. <https://doi.org/10.1108/17554251011064837>

8. Hjalager, A.-M. (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, 31(1), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.012>

9. Okumus, B., Okumus, F., & McKercher, B. (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28(1), 253-261. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.12.020>

10. Rogers, E. M. (2003). Diffusion of innovations (5th ed.). Free Press. <https://www.simonandschuster.com/books/Diffusion-of-Innovations-5th-Edition/Everett-M-Rogers/9780743222099>
11. Song, H., & Li, G. (2008). Tourism demand modelling and forecasting: A review of recent research. *Tourism Management*, 29(2), 203-220. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.07.016>
12. Weaver, D. B., & Lawton, L. J. (2007). Twenty years on: The state of contemporary ecotourism research. *Tourism Management*, 28(5), 1168-1179. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.03.004>
13. Witt, S. F., & Witt, C. A. (1995). Forecasting tourism demand: A review of empirical research. *International Journal of Forecasting*, 11(3), 447-475. [https://doi.org/10.1016/0169-2070\(95\)00591-7](https://doi.org/10.1016/0169-2070(95)00591-7)
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvar PF-5611-son "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4143188>
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-noyabr PQ-348-son "O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi faoliyatini tashkil etish va turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. <https://lex.uz/docs/-7851788>
16. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. (2026). O'zbekiston Respublikasiga turistik maqsadlarda kelgan chet el fuqarolari soni, 2.04.11.0001, 2012-2025-yillar. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1038.pdf
17. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. (2026, 16-yanvar). 2025-yilda O'zbekistonga 11,7 million nafar turist kelgan. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga-11-7-million-nafar-turist-kelgan-2>

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

